

پایان نامه کارشناسی ارشد

رشته علوم حدیث

گرایش کلام و عقاید

بررسی اندیشه‌های کلامی محمد بن خالد برقی در پرتو روایات وی

استاد راهنما

استاد سید علی رضا حسینی

استاد مشاور

استاد حجت الاسلام و المسلمین رسول رضوی

دانشجو

سجاد منصور رضوی

زمستان ۱۳۹۱

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تمام حقوق این اثر متعلق به دانشگاه قرآن و حدیث است.

سپاس فراوان از اساتید محترم و گرانقدر:

استاد راهنمای گرانقدر آقای سید علی رضا حسینی

استاد مشاور حجة الاسلام و المسلمین دکتر رسول رضوی

استاد و مدیر محترم حجة الاسلام و المسلمین دکتر رضا برنجکار

چکیده

محمد بن خالد برقی از راویان شناخته شده‌ی شیعی در قرن ۲ و ۳ هجری قمری و از خاندان شیعی بزرگی است. وی در قم به دنیا آمده و تحصیلات خود را علاوه بر این شهر در کوفه و بغداد ادامه داده است.

روایات برقی در بحث خداشناسی به سه راه برای شناخت خداوند اشاره کرده و هرگونه تشبیه‌ای به مخلوقات در مورد صفات الهی و جبر و تفویض، نفی و بین این دو معنایی والا از مختصات عقاید شیعه، تبیین شده است.

بحث راهنماشناسی (نبوت و امامت) با روایاتی دال بر لزوم حجت آغاز شده است. تبیین معنای رسول و نبی و محدث و فرق آنها و راه علم پیامبران به رسالت‌شان از مسائلی است که در بحث نبوت عامه طرح شده است. در بحث امامت که بیشترین روایات کلامی برقی است روایات جامعی مانند لزوم شناخت امام، استمرار امامت در تمام زمان‌ها، نصب امام از سوی خداوند و ... نقل شده است. بهترین حدیثی که از طریق شیعه بیانگر واقع‌ی نصب امام در غدیر خم است توسط برقی و با اسانید بسیار متعدد و معتبر روایت شده است. روایات مربوط به موضوع فرجام‌شناسی به وضعیت خاص انسان در هنگام مرگ و جایگاه شیعیان در قیامت اشاره کرده است.

از مجموعه روایات کلامی برقی که دایرة المعارفی عقیدتی است اینگونه استفاده می‌شود که عقاید شیعه در طول تاریخ ثابت بوده و دچار تغییر نشده است. آنچه برقی نقل نموده از قطعیات و مسائل استدلالی است که شیعیان از امامان معصوم علیهم‌السلام آموخته و به آیندگان انتقال داده‌اند. از اینجا اعتماد اصحاب به او وثاقتش نیز استفاده می‌شود که آنچه او نقل نموده مورد پذیرش آیندگان نیز قرار گرفته است.

کلید واژه‌ها: محمد بن خالد برقی، روایات کلامی، خداشناسی، نبوت، امامت، اوصاف امام، اعتماد اصحاب

فهرست مطالب

۱۹.....	۱- فصل اول: کلیات
۲۱.....	۱.۱- بیان مسأله:
۲۱.....	۱.۲- ضرورت تحقیق:
۲۲.....	۱.۳- سوالات تحقیق:
۲۲.....	۱.۴- فرضیات تحقیق:
۲۳.....	۱.۵- پیشینه تحقیق:
۲۳.....	۱.۶- روایات بیانگر اندیشه کلامی:
۲۵.....	۱.۷- زندگی نامه برقی:
۲۵.....	۱.۷.۱- خاندان برقی:
۲۶.....	۱.۷.۲- ولادت محمد بن خالد برقی:
۲۶.....	۱.۷.۳- علم آموزی:
۲۷.....	۱.۷.۴- طبقه‌ی حدیثی:
۲۹.....	۱.۷.۵- اساتید:
۲۹.....	۱.۷.۶- شاگردان:
۲۹.....	۱.۷.۷- نقل کتب حدیث:
۲۹.....	۱.۷.۸- تألیفات:
۳۰.....	۱.۷.۹- وثاقت برقی:
۳۳.....	۱.۷.۱۰- برقی و علم کلام:
۳۴.....	۱.۷.۱۱- مناظره‌ای کلامی:
۳۴.....	۱.۷.۱۲- وفات برقی:
۳۵.....	۲- فصل دوم: دیدگاه برقی در خداشناسی
۳۷.....	۲.۱- گفتار اول: مقدمات شناخت و تحقیق
۳۷.....	۲.۱.۱- آگاهی و بینش:

- ۳۸..... ۲.۱.۲- عمل بر اساس آگاهی:
- ۳۹..... ۲.۱.۳- عمل شرط جلوگیری از نفوذ شیطان:
- ۳۹..... ۲.۱.۴- حقّ و باطل:
- ۳۹..... ۲.۱.۵- شکّ و تردید:
- ۴۰..... ۲.۱.۶- عامل ایجاد شکّ و تردید:
- ۴۰..... ۲.۱.۷- وظیفه در صورت جهل:
- ۴۳..... ۲.۲- گفتار دوّم: دیدگاه برقی در خداشناسی
- ۴۳..... ۲.۲.۱- دلیل بر وجود خداوند و راه شناخت او:
- ۴۶..... ۲.۲.۲- نهی از تفکّر در ذات خداوند:
- ۴۷..... ۲.۲.۳- اوصاف خداوند:
- ۴۸..... ۲.۲.۳.۱- رضایت و غضب خداوند:
- ۵۰..... ۲.۲.۳.۲- دست خداوند:
- ۵۰..... ۲.۲.۳.۳- معنای حجزه:
- ۵۱..... ۲.۲.۳.۴- روح خداوند:
- ۵۱..... ۲.۲.۳.۵- صورت خداوند:
- ۵۲..... ۲.۲.۳.۶- روّیت خداوند:
- ۵۲..... ۲.۲.۴- معنای واحد:
- ۵۳..... ۲.۲.۵- علم خداوند به همه چیز:
- ۵۳..... ۲.۲.۶- جبر و رحمت خداوند:
- ۵۴..... ۲.۲.۷- تفویض و عزّت خداوند:
- ۵۴..... ۲.۲.۸- واسطه بین جبر و تفویض:
- ۵۶..... ۲.۲.۹- قضا و قدر:
- ۵۷..... ۲.۲.۱۰- مشیّت خداوند:
- ۵۸..... ۲.۲.۱۱- شروط تحقّق مخلوقات:
- ۵۹..... ۲.۲.۱۲- بداء:

۵۹.....	۲.۲.۱۲.۱- بدهاء و قرآن:
۶۰.....	۲.۲.۱۲.۲- بدهاء و قضا و قدر:
۶۰.....	۲.۲.۱۲.۳- بدهاء در تمام شرائع:
۶۱.....	۲.۲.۱۲.۴- بدهاء و علم ملائکه و پیامبران:
۶۱.....	۲.۲.۱۳- هدايت الهی:
۶۲.....	۲.۲.۱۴- اضلال از سوی خداوند:
۶۳.....	۲.۲.۱۵- سعادت و شقاوت:
۶۳.....	۲.۲.۱۶- جمع بندی:
۶۵.....	۳- فصل سوم: دیدگاه برقی در نبوت
۶۷.....	۳.۱- گفتار اول: نبوت عامه:
۶۸.....	۳.۱.۱- هدف از بعثت رسولان:
۶۸.....	۳.۱.۲- رسالت و نبوت و تحدیث:
۶۹.....	۳.۱.۳- علم پیامبران به رسالتشان:
۷۰.....	۳.۲- گفتار دوم: نبوت خاصه:
۷۰.....	۳.۲.۱- اولین حجّت:
۷۱.....	۳.۲.۲- میزان علم برخی پیامبران:
۷۲.....	۳.۲.۳- زبان برخی انبیاء:
۷۳.....	۳.۲.۴- زمان بعثت برخی پیامبران:
۷۳.....	۳.۲.۵- پیامبران زمامدار و فرمانروا:
۷۳.....	۳.۲.۶- فرمانروایان دنیا:
۷۴.....	۳.۲.۷- ویژگی‌های خاص برخی پیامبران:
۷۴.....	۳.۲.۸- توبه حضرت آدم:
۷۵.....	۳.۲.۹- ابراهیم و آتش نمرود:
۷۵.....	۳.۲.۱۰- مقامات حضرت ابراهیم به ترتیب زمان:
۷۶.....	۳.۲.۱۱- آزمایش حضرت ایوب:

- ۳.۳- گفتار سوّم: پیامبر اسلام ﷺ: ۷۹.....
- ۳.۳.۱- علم پیامبر اسلام ﷺ نسبت به دیگر پیامبران: ۷۹.....
- ۳.۳.۲- تفویض امر دین به پیامبر ﷺ: ۸۰.....
- ۳.۳.۳- تسلیم در برابر پیامبر ﷺ: ۸۱.....
- ۳.۳.۴- اقسام ارتباط خداوند با پیامبر ﷺ و حالات ایشان هنگام نزول وحی: ۸۲.....
- ۳.۳.۵- جبرئیل در خدمت پیامبر ﷺ: ۸۳.....
- ۳.۳.۶- اُمّی ﷺ: ۸۳.....
- ۳.۳.۷- خاتمیت پیامبر اسلام ﷺ: ۸۴.....
- ۳.۳.۸- استشفاء اهل مدینه به لباس پیامبر ﷺ: ۸۴.....
- ۳.۳.۹- رحلت پیامبر ﷺ و وصایای ایشان هنگام وفات: ۸۴.....
- ۳.۳.۱۰- پاسخ‌های پیامبر ﷺ بعد از رحلت: ۸۶.....
- ۳.۳.۱۱- تسلیت خضر به اهل بیت پیامبر ﷺ: ۸۶.....
- ۳.۳.۱۲- فرزندان پیامبر ﷺ: ۸۷.....
- ۳.۳.۱۳- جمع بندی: ۸۷.....
- ۴- فصل چهارم: دیدگاه برقی در امامت ۸۹.....
- ۴.۱- گفتار اوّل: کلیّات ۹۱.....
- ۴.۱.۱- پایه‌های اسلام: ۹۲.....
- ۴.۱.۲- لزوم حجّت: ۹۳.....
- ۴.۱.۳- حجّت در تمام زمان‌ها: ۹۴.....
- ۴.۲- گفتار دوّم: تعیین امام ۹۷.....
- ۴.۲.۱- تعیین امام فقط از سوی خداوند: ۹۷.....
- ۴.۲.۲- تعیین امامت امیر المؤمنین علیه السلام در شب معراج: ۹۸.....

- ۴.۲.۳- اجرایی شدن امامت امیر المؤمنین علیه السلام در غدیر خم: ۱۰۰
- ۴.۲.۴- شهادت خواهی امیر المؤمنین علیه السلام از حاضران در غدیر: ۱۰۴
- ۴.۲.۵- مشابهت جریان غدیر خم و جریان مشربه أم ابراهیم: ۱۰۶
- ۴.۲.۶- جبرئیل و پیمان امامت: ۱۰۷
- ۴.۲.۷- امامت در اولاد امام حسین علیه السلام: ۱۰۸
- ۴.۲.۸- امامت دو برادر: ۱۱۰
- ۴.۲.۹- عدم ذکر نام امامان در قرآن: ۱۱۰
- ۴.۲.۱۰- نشانه های امامت: ۱۱۲
- ۴.۲.۱۱- نصوص خاص: ۱۱۳
- ۴.۲.۱۲- راه شناخت امام بعد از پیامبر صلی الله علیه و آله: ۱۱۶
- ۴.۳- گفتار سوّم: اوصاف و فضائل امام ۱۱۹
- ۴.۳.۱- أولى الأمر و لزوم اطاعت: ۱۱۹
- ۴.۳.۲- عصمت و لزوم و اطاعت: ۱۲۰
- ۴.۳.۳- ارتباط با فرشتگان: ۱۲۱
- ۴.۳.۴- علم امام: ۱۲۱
- ۴.۳.۴.۱- میزان علم امام: ۱۲۱
- ۴.۳.۴.۲- منابع علم امام: ۱۲۶
- ۴.۳.۴.۳- بطلان قیاس: ۱۳۰
- ۴.۳.۵- فضائل امیر المؤمنین علیه السلام: ۱۳۳
- ۴.۳.۵.۱- آیات نازلّه در مورد امیر المؤمنین علیه السلام: ۱۳۵
- ۴.۳.۵.۲- ایمان حضرت ابوطالب علیه السلام: ۱۳۶
- ۴.۳.۵.۳- ایمان مادر امیر المؤمنین علیه السلام: ۱۳۸
- ۴.۳.۶- فضائل امامان: ۱۴۰
- ۴.۳.۶.۱- اصحاب کساء: ۱۴۲

- ۱۴۳ ۴.۳.۶.۲- غلو و نفی آن: ۱۴۳
- ۱۴۳ ۴.۳.۶.۳- اقسام غالیان: ۱۴۳
- ۱۴۶ ۴.۳.۶.۴- جایگاه شیعیان ائمه علیهم السلام: ۱۴۶
- ۱۴۹ ۴.۴- گفتار چهارم: تاریخ امامت ۱۴۹
- ۱۴۹ ۴.۴.۱- تاریخ خلافت در صدر اسلام (خطبه شفشقیه): ۱۴۹
- ۱۵۳ ۴.۴.۲- قیام زید بن علی بن حسین علیه السلام: ۱۵۳
- ۱۵۴ ۴.۴.۳- فرقه‌های انحرافی: ۱۵۴
- ۱۵۹ ۴.۵- گفتار پنجم: امامت در دوران غیبت ۱۵۹
- ۱۶۱ ۴.۵.۱- شیعیان در عصر غیبت امام: ۱۶۱
- ۱۶۴ ۴.۵.۲- سیمای ظاهری امام زمان علیه السلام: ۱۶۴
- ۱۶۴ ۴.۵.۳- سیره‌ی امام زمان علیه السلام: ۱۶۴
- ۱۶۵ ۴.۵.۴- لباس پیامبر صلی الله علیه و آله و امام زمان علیه السلام: ۱۶۵
- ۱۶۶ ۴.۵.۵- زمان ظهور و نشانه‌های آن: ۱۶۶
- ۱۶۶ ۴.۵.۶- تعیین وقت ظهور: ۱۶۶
- ۱۶۷ ۴.۵.۷- آغاز قیام مهدوی: ۱۶۷
- ۱۶۷ ۴.۵.۸- سفیانی و یمانی: ۱۶۷
- ۱۶۸ ۴.۵.۹- یاوران امام علیه السلام: ۱۶۸
- ۱۶۹ ۴.۵.۱۰- حضور امام زمان علیه السلام در کوفه: ۱۶۹
- ۱۷۰ ۴.۵.۱۱- حدّ عائشه در عصر ظهور: ۱۷۰
- ۱۷۱ ۴.۵.۱۲- شناسایی مجرمان در عصر ظهور: ۱۷۱
- ۱۷۱ ۴.۵.۱۳- جمع بندی: ۱۷۱
- ۱۷۳ ۵- فصل پنجم: دیدگاه برقی در فرجام شناسی ۱۷۳
- ۱۷۵ ۵.۱- گفتار اول: مرگ ۱۷۵
- ۱۷۵ ۵.۱.۱- مرگ کفاره گناهان مؤمن: ۱۷۵

- ۱۷۶ ۵.۱.۲- شادی شیعه هنگام مرگ:
- ۱۷۶ ۵.۱.۳- امان شیعه هنگام مرگ:
- ۱۷۷ ۵.۱.۴- زمان مرگ مؤمن:
- ۱۷۷ ۵.۱.۵- دوست داشتن مرگ و ملاقات خدا و دوست نداشتن آن:
- ۱۷۸ ۵.۱.۶- تشییع جنازه مؤمن:
- ۱۷۹ ۵.۱.۷- تشییع جنازه کافر:
- ۱۸۰ ۵.۱.۸- حسن ظنّ به خداوند و درب‌های بهشت و اعتماد بر اعمال:
- ۱۸۱ ۵.۲- گفتار دوّم: عالم برزخ
- ۱۸۱ ۵.۲.۱- تلقین میّت:
- ۱۸۲ ۵.۲.۲- اولین هدیه‌ی مؤمن میّت:
- ۱۸۲ ۵.۲.۳- بدن برزخی:
- ۱۸۲ ۵.۲.۴- بهترین توشه برای قیامت:
- ۱۸۵ ۵.۳- گفتار سوّم: قیامت
- ۱۸۵ ۵.۳.۱- اقسام حقوق در قیامت:
- ۱۸۶ ۵.۳.۲- جایگاه رَجیم در قیامت:
- ۱۸۷ ۵.۳.۳- اولین پیامبر فراخوانده شده و شاهدان بر ابلاغ او:
- ۱۸۸ ۵.۳.۴- عفو خدا در قیامت:
- ۱۸۸ ۵.۳.۵- حسرت قیامت:
- ۱۸۸ ۵.۳.۶- باطن اعمال و بروز آنها در قیامت:
- ۱۸۹ ۵.۳.۷- اهل معروف و احسان در قیامت:
- ۱۸۹ ۵.۳.۸- تاریکی چهره‌ی گناهکاران در قیامت:
- ۱۸۹ ۵.۳.۹- محاسبه در قیامت و عذاب:
- ۱۸۹ ۵.۳.۱۰- سؤال در قیامت:
- ۱۹۱ ۵.۳.۱۱- صراط:
- ۱۹۱ ۵.۳.۱۲- حالات مختلف انسان‌ها هنگام عبور از صراط:

- ۱۹۱..... ۵.۳.۱۳ جایگاه کودکان و مستضعفان و مردگان در دوران فترت پیامبران:
- ۱۹۲..... ۵.۳.۱۴ جایگاه غیر ناصبی جاهل به جایگاه امامان:
- ۱۹۳..... ۵.۳.۱۵ شیعه در قیامت:
- ۱۹۴..... ۵.۳.۱۶ غذا در قیامت:
- ۱۹۷..... ۵.۴ گفتار چهارم: شفاعت
- ۱۹۸..... ۵.۴.۱ شفیعیان در قیامت:
- ۱۹۸..... ۵.۴.۲ شفاعت پیامبر ﷺ در قیامت:
- ۱۹۹..... ۵.۴.۳ شفاعت پیامبر ﷺ برای چهار گروه:
- ۱۹۹..... ۵.۴.۴ شفاعت برای شیعیان در قیامت:
- ۲۰۰..... ۵.۴.۵ شفاعت برای ناصبی:
- ۲۰۱..... ۵.۵ گفتار پنجم: بهشت و دوزخ
- ۲۰۱..... ۵.۵.۱ ورود به بهشت بدون محاسبه:
- ۲۰۲..... ۵.۵.۲ بوی بهشت:
- ۲۰۲..... ۵.۵.۳ درجات بهشت و درکات جهنم:
- ۲۰۲..... ۵.۵.۴ بهشت نرفتن سه گروه:
- ۲۰۲..... ۵.۵.۵ جمع بندی:
- ۲۰۴..... نتایج و پیشنهادها:
- ۲۰۵..... فهرست منابع:

١. فصل اوّل: كليات

۱.۱. بیان مسأله

محمد بن خالد برقی که از راویان مطرح شیعه است، روایات متعددی در موضوعات عقیدتی نقل کرده است. جمع بندی این روایات نیازمند تحقیقی مستقلی است تا در ضمن آن به شناخت افکار و عقاید کلامی برقی نیز دست یابیم.

۱.۲. ضرورت تحقیق

شناخت اندیشه‌های کلامی راویان و نویسندگان بزرگ شیعه در دوران جمع آوری احادیث و تألیف کتب، بهترین راه برای آشنا شدن با اندیشه‌های شیعیان در آن دوران و مقایسه‌ی آن با زمان کنونی است. با این پژوهش میزان اصالت اندیشه‌های کنونی روشن می‌شود و معلوم می‌شود جامعه‌ی شیعی تا چه حد در خط مستقیمی که

شاگردان ائمه عليهم السلام در آن بوده‌اند، قرار دارد. با این تحقیق سستی اشکال نوظهور بودن عقاید شیعه در دوران متأخر آشکار و داشتن پشتوانه‌ی تاریخی این عقاید معلوم می‌گردد.

۱.۳. سؤالات تحقیق

سؤال اصلی:

اندیشه‌ها و آراء کلامی محمد بن خالد برقی بر اساس روایات وی چیست؟

سؤال‌های فرعی:

- ۱- باورهای وی در موضوع خداشناسی (ذات و صفات الهی) چیست؟
- ۲- دیدگاه او در موضوع راهنما شناسی (نبوت - امامت) چیست؟
- ۳- اندیشه‌های وی در موضوع فرجام شناسی چگونه است؟

۱.۴. فرضیات تحقیق

از آنجایی که مضمون این تحقیق اکتشافی است، در آغاز فرضیه‌ای نداشت، ولی بعد از تحقیق کامل می‌توان این نکات را به عنوان نتایج تحقیق میدانی بیان کرد:

۱- از مجموعه روایات کلامی برقی که دایرة المعارفی عقیدتی است، استفاده می‌شود که عقاید شیعه در طول تاریخ ثابت بوده و آنچه برقی نقل نموده از قطعیات و مسائل استدلالی است که شیعیان از امامان معصوم علیهم‌السلام آموخته و به آیندگان انتقال داده‌اند.

۲- روایات برقی در بحث خداشناسی شامل مهم‌ترین مسائل این موضوع است. در این روایات به سه راه برای شناخت خداوند اشاره شده و هرگونه تشبیه‌ای به مخلوقات در مورد صفات الهی و جبر و تفویض، نفی و بین این دو معنایی والا از مختصات عقاید شیعه، تبیین شده است.

۳- بحث راهنماشناسی (نبوت و امامت) با روایاتی دال بر لزوم حجّت و آثار وجود او آغاز شده است. تبیین معنای رسول و نبی و محدث و فرق آنها و راه علم پیامبران به رسالت‌شان در بحث نبوت طرح شده است. در بحث امامت روایات جامعی مانند لزوم شناخت امام، نصب امام از سوی خداوند و ... نقل شده است.

۴- روایات مربوط به موضوع فرجام شناسی به وضعیت خاص انسان در هنگام مرگ و جایگاه شیعیان در

قیامت اشاره کرده است.

۱.۵. پیشینه‌ی تحقیق

در مورد جمع آوری آراء کلامی محمد بن خالد برقی تا کنون به هیچ تحقیقی دست نیافته‌ایم و در هیچ یک از کتبی که به بررسی زندگی و آثار علمی او پرداخته‌اند، اندیشه‌های کلامی او جمع آوری نشده است و پراکندگی این روایات در ابواب مختلف باعث شده که جمع آوری آنها در یک مجموعه نیاز به صرف وقت زیادی داشته باشد تا با یک تحقیق میدانی بتوان احادیث کلامی او را از بین کتب حدیثی استخراج و تنظیم نمود.

گردآوری احادیث وی در این مجموعه از نرم افزار درایة النور فقط در کتب اربعه و فحوص صفحه به صفحه‌ی کتاب‌های محاسن برقی، بصائر الدرجات، غیبت نعمانی، أمالی شیخ صدوق، علل الشرائع، توحید، عیون أخبار الرضا، خصال، صفات الشیعة، فضائل الأشهر الثلاثة، کمال الدین، معانی الأخبار، أمالی شیخ مفید، الإختصاص، غیبت شیخ طوسی و أمالی شیخ طوسی است.

۱.۶. روایات بیانگر اندیشه‌ی کلامی^۱

راویان نظرات خود را در قالب روایات مطرح می‌نمودند و فقط روایاتی را نقل می‌کردند و به دیگران اجازه می‌دادند که مورد پذیرش آنها بود. اگر روایتی را قبول نداشتند، آن را نقل نمی‌کردند و به شاگردان خود نیز اجازه‌ی نقل آن را نمی‌دادند. بنابراین بهترین و مطمئن‌ترین راه برای رسیدن به نظرات راویان بررسی روایات آنان است. بر اساس دو دلیل می‌توان گفت که راویان شیعی اگر روایتی را - خصوصاً در بحث اعتقادات - نقل کرده‌اند، به آن باور داشته‌اند.

اول اینکه در دوره‌ی امام باقر علیه السلام که زمان آغاز چرخه‌ی طلایی نقل احادیث شیعه است، در روایتی از ایشان نکته‌ای وجود دارد که گویای باور راویان به مفاد احادیث نقل شده است:

«به خدا که محبوب‌ترین اصحابم نزد من، پرهیزگارترین و فقیه‌ترین و حدیث را نهان‌دارترین آنهاست و بدترین و مبعوض‌ترین آنها نزد من، کسی است که هرگاه حدیثی را که به ما نسبت دهند و از ما روایت کنند شنید، آن را نپذیرد و بدش آید و انکار ورزد و هر که را به آن معتقد باشد، تکفیر کند، در حالی که او نمی‌داند، شاید آن حدیث از ما صادر شده و به ما منسوب باشد و او به سبب انکارش از ولایت ما خارج شود.»^۲

۱. این بحث برگرفته شده از: حسینی، سید علی‌رضا، درس گفتار مبانی جرح و تعدیل، قم دانشگاه قرآن و حدیث، ۱۳۸۸ ش.

۲. کلینی، محمد بن یعقوب، الکافی، تصحیح غفارة عله اکبر و آخونده محمد، دارالکتب الاسلامیة، چهارم، تهران ۱۴۰۷ ق، ج ۲، ص ۲۲۳.

امام علیؑ درباره‌ی بدترین اصحاب خود می‌فرماید:

«چنین شخصی اول از حدیث بدش می‌آید و بعد نسبت آن حدیث به معصوم و آموزه‌ی دینی

بودن آن را انکار کرده و سپس شخصی را که به آن حدیث باور دارد، تکفیر می‌کند.»

تکفیر در مضامین روایات فقهی وجود ندارد، زیرا اختلاف در روایات فقهی یک امر مسلم میان اصحاب ائمه

علیه‌السلام بوده و آن را پذیرفته بودند. بنابراین اصحاب، روایت کننده‌ی یک حدیث را معتقد به مضمون حدیث می-

دانستند و بر این اساس او را تکفیر می‌کردند.

دلیل دوم اینکه چنان چه به کتاب‌های رجال و فهارس مراجعه کنیم در می‌یابیم که بر اساس آموزه‌های

وارد شده در هر کتاب حدیثی، راویان آن را ارزش‌گذاری می‌کنند. در این گونه کتب عامل اصلی تضعیف راویان

شیعی اتهام آنان به غلو است و این اتهام به لحاظ احادیثی است که این راویان نقل کرده‌اند و به نظر نویسنده‌ی

کتاب رجال مشتمل بر مفاهیم غالبانه است. در این صورت اگر روایت کردن فقط نقل حدیث بود و نه باور، نمی-

توانستند نقل کننده‌ی آن را غالی به شمار آورند. علاوه بر این مشاهده می‌کنیم که اگر یک دانشمند رجال

بخواهد اتهام به غلو یک راوی را رد کند و آن را نپذیرد، تعبیر «حدیثه نقی لا فساد فیه»^۱ را به کار می‌برد یعنی

مجموعه احادیث او پاک است و این را به منزله‌ی پاک بودن معتقدات او می‌داند.

نمونه‌ی دیگر اختلافاتی است که میان اصحاب در بعضی مناطق مانند نیشابور وجود داشته است و بعضی از

آنان بعض دیگر را تکفیر می‌کرده‌اند که محور اختلاف آنها باورهای اعتقادی شیعه به مسائلی مانند تعداد یا

ویژگی‌های امامان بوده است که مجرای آنها برای رسیدن به اصحاب فقط از طریق روایات است و عقل هیچ

نقشی در آن ندارد.

از مجموع این شواهد دریافت می‌شود که احادیث یک راوی نشان دهنده‌ی اعتقادات اوست و برای پی-

بردن به اعتقادات یک راوی می‌توان روایات او را بررسی کرد.

در این پژوهش اندیشه‌ی کلامی محمد بن خالد برقی بر اساس روایات کلامی که او نقل کرده، بررسی

می‌شود.

۱. اَتَمَّهُمُ الْقَمِيُونُ بِالْغُلُوِّ، وَ حَدِيثُهُ نَقِيٌّ لَا فِسَادَ فِيهِ، وَ مَا رَأَيْتُ شَيْئًا يَنْسَبُ إِلَيْهِ تَضَطَّرِبُ فِيهِ النَّفْسُ، إِلَّا أَوْرَاقًا فِي تَفْسِيرِ الْبَاطِنِ وَ مَا يَلِيْقُ بِحَدِيثِهِ وَ أَظْنَهَا مَوْضُوعَةٌ عَلَيْهِ، ابْنُ غَضَائِرِي، أَحْمَدُ بْنُ حَسَنِ، رَجَالُ، تَحْقِيقُ سَيِّدِ مُحَمَّدٍ رِضَا جَلَالِي، قَم، دَارُ الْحَدِيثِ، ۱۳۶۴،

۱.۷. زندگی نامه برقی

محمد بن خالد بن عبدالرحمن بن محمد بن علی برقی از راویان و نویسندگان امامی است که در نیمه‌ی دوم سده‌ی ۲ و نیمه‌ی اول سده‌ی ۳ ق می‌زیسته است.

۱.۷.۱. خاندان برقی

ریشه‌ی این خاندان به کوفه بازمی‌گردد و از شیعیان کوفی هستند که ظاهراً معروف به تشیع و در جامعه‌ی شیعیان تأثیر گذار بوده‌اند و به همین دلیل بعد از شهادت زید بن علی علیه السلام و در زمان حکومت یوسف بن عمر بر کوفه یعنی بعد از سال ۱۲۱ ق، محمد بن علی برقی زندانی و در زندان به قتل می‌رسد.^۱ از اینجا جایگاه مهم محمد بن علی برقی و شخصیت خاص اجتماعی او روشن می‌شود که گویا حکومت امویان که برای سرکوب قیام‌های مسلحانه‌ی شیعیان به کشتار افراد معروف به تشیع اقدام می‌کند، برقی را به عنوان یکی از شیعیان سرشناس و تأثیرگذار شناخته و او را به قتل می‌رساند.

بعد از قتل محمد بن علی، فرزند او عبدالرحمن بن محمد - که او نیز مانند پدرش معروف به تشیع بوده است - همراه با فرزندش خالد بن عبدالرحمن از کوفه می‌گریزند و به یکی از مناطق اطراف قم به نام برق‌رود^۲ که جایگاه استقرار شیعیان در آن زمان بوده است، می‌آیند. این هجرت موجب ایجاد نسبت برقی در این خاندان می‌شود و اولین فرد مشهور این خاندان که با این عنوان شناخته می‌شود، محمد بن خالد برقی است.

نجاشی پیوند ولاء محمد بن خالد برقی را اینگونه نوشته است:

«محمد بن خالد بن عبد الرحمن بن محمد بن علي البرقي أبو عبد الله مولى أبي موسى

الأشعري»^۳

و ابن غضائری این ولاء را اینگونه مطرح کرده است:

«محمد بن خالد البرقي بن عبد الرحمن بن محمد بن علي أبو عبد الله مولى جرير بن عبد

الله»^۴

۱. نجاشی، أحمد بن علی، رجال، تحقیق سید موسی شبیری زنجانی، قم، مرکز انتشارات اسلامی، ۱۳۶۵، ص ۷۶.

۲. حموی، یاقوت، معجم البلدان، بیروت، دار صادر، ۱۹۹۵، ج ۱، ص ۳۸۹.

۳. نجاشی، پیشین، ص ۳۳۵.

۴. ابن غضائری، پیشین، ص ۹۳.

مرحوم آقای خوئی گفته‌اند:

«اگر سخن نجاشی که ولاء محمد بن خالد برقی را با ابوموسی اشعری دانسته، صحیح باشد،

این شخص - یعنی ابوموسی - شخص دیگری غیر از ابوموسی اشعری تابعی معروف است.»^۱

زیرا محمد بن خالد برقی او را درک نکرده است.

مرحوم تستری معتقد است، سخن نجاشی صحیح است.^۲ بنابراین پیوند ولاء بین پدران برقی با ابوموسی

اشعری تابعی معروف برقرار شده است و به همین دلیل به محمد بن خالد برقی نیز گفته‌اند: «مولی ابي موسى

الأشعری». تستری برای اثبات ادعای خود به عنوان «محمد بن خالد الأشعری» در فهرست نجاشی اشاره کرده

است و می‌گوید:

«این عنوان در واقع همان محمد بن خالد برقی است، زیرا از نظر طریق و طبقه کاملاً منطبق با

اوست.»^۳

۱.۷.۲. ولادت محمد بن خالد برقی

در کتب رجال و تراجم سال ولادت او مشخص نشده است ولی با توجه به روایات اندک وی از اصحاب امام

صادق علیه السلام مانند عبدالله بن بکیر و حفص بن غیاث و ابان بن عثمان و حماد بن عثمان و ثعلبة بن

میمون - بجز جوانان اصحاب امام صادق علیه السلام که تا سال‌ها بعد از شهادت امام علیه السلام زنده بوده‌اند،

مانند عبدالله بن مغیره و وهب بن وهب - و روایات فراوان وی از اصحاب امام کاظم علیه السلام مانند نصر بن

سوید و محمد بن ابی‌عمیر و فضالة بن ایوب و صفوان بن یحیی، می‌توان سال ولادت وی را بین سال‌های ۱۶۵

تا ۱۷۵ ق تخمین زد.

با توجه به آنچه در مورد هجرت پدر و پدربزرگ وی به قم ذکر شد، محل تولد و رشد او در منطقه‌ی قم

بوده است.

۱.۷.۳. علم آموزی

از تحصیلات محمد بن خالد برقی در حدیث و مسافرت‌های وی گزارشی ثبت نشده است ولی با توجه به تولد

وی در قم و مشایخ او می‌توان اینگونه نتیجه گرفت که او دوران نوجوانی خود را در قم که به عنوان مهم‌ترین

شهر محل اسکان شیعیان شناخته شده، گذراند و اولین آموزش‌های حدیثی خود را در این شهر و نزد محدثان آن

۱. خوئی، سید ابوالقاسم، معجم رجال الحدیث، ج ۱۶، ص ۶۷.

۲. تستری، محمد تقی، قاموس الرجال، قم، مرکز انتشارات اسلامی، ج ۹، ص ۲۵۱.

۳. همان.